
ЦИВІЛЬНЕ, ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ,
ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ТРУДОВЕ ПРАВО

О.О. ГРАБОВСЬКА

**ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ**

В статті розкриваються проблеми провадження в суді до судового розгляду.
Ключевые слова: *предварительное судебное заседание, особое производство, исковое производство.*

In the article the problems of production are sanctified in business to judicial consideration.

Key words: *preliminary court session, special proceeding, action proceeding.*

Захист прав, свобод та інтересів фізичних, юридичних осіб, а також інтересів держави в порядку цивільного судочинства – одна з найбільш поширених форм захисту, а також одна з найскладніших з точки зору правозастосування, оскільки суб'єктам цивільних процесуальних правовідносин доводиться аналізувати та застосовувати цілий комплекс законів та підзаконних актів, які регламентують абсолютно різні сфери правовідносин. Окрім того, майже всі ці акти є, в основному, такими, що набрали законної сили не так давно, у зв'язку з чим відсутній достатній досвід їх застосування. Тому перед суддями, іншими учасниками цивільного процесу постають нові завдання, пов'язані з аналізом наповнених новим змістом юридичних термінів, запроваджених новел, однією з яких є провадження у справі до судового розгляду, урегульоване Главою 3 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України). Увага до провадження у справі до судового розгляду зумовлена не лише тим, що це абсолютно новий інститут цивільного процесу, а й неоднозначним його тлумаченням як у теорії цивільного процесуального права, так і реалізацією безпосередньо у судовій практиці.

Згідно ст. 127 ЦПК України провадження у справі до судового розгляду починається з надіслання копії ухвали про відкриття провадження у справі, копії позовної заяви та доданих до неї документів особам, які беруть участь у справі. Метою даної процесуальної дії є надання можливості заінтересованим особам пода-

ти до суду письмове заперечення проти позову, підготуватися належним чином до попереднього судового засідання, зібрати необхідні докази тощо.

Під час провадження у справі до судового розгляду також можлива реалізація наступних процесуальних інститутів: судового доручення щодо збирання доказів (ст. 132 ЦПК України), забезпечення доказів (ст. 133 ЦПК України), витребування доказів (ст. 137 ЦПК України), забезпечення позову (ст. 151 ЦПК України), залучення свідків у процес (ст. 136 ЦПК України), призначення експертизи (ст. 143 ЦПК України) тощо.

Але реалізація усіх цих процесуальних інститутів, дій залежить від обставин справи, від волі заінтересованих осіб та інших обставин. Обов'язковим же етапом стадії провадження у справі до судового розгляду є попереднє судове засідання, яке повинно бути призначено і проведено протягом одного місяця з дня відкриття провадження у справі.

Стаття 130 ЦПК України вказує на мету попереднього судового засідання, а саме: 1) з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або 2) забезпечення правильного та швидкого вирішення справи.

Для реалізації цієї мети суд з'ясовує питання: чи не відмовляється позивач від позову, чи визнає позов відповідач, чи не бажають сторони укласти мирову угоду або передати справу на розгляд третейського суду, уточнює позовні вимоги або заперечення проти позову, вирішує питання про склад осіб, які братимуть участь у справі тощо (п. п. 3, 6 ст. 130 ЦПК України)

Зміст попереднього судового засідання не обмежується вказаними вище процесуальними діями. Згідно ч. 1 ст. 131 ЦПК до або під час попереднього судового засідання сторони зобов'язані подати свої докази. Тобто попереднє судове засідання виступає певною межею подання доказів у справі.

Реалізація мети попереднього судового засідання сприяє скороченню термінів провадження у цивільних справах, більш швидкому захисту прав, свобод та інтересів суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, що, власне, і є одним із завдань цивільного судочинства, закріплених у ст. 1 ЦПК України.

Аналізуючи зміст Глави 3 та положень цивільного процесуального закону, наведених вище, об'єктивно, виникає висновок про те, що запровадження інституту провадження у справі до судового розгляду з обов'язковим проведенням попереднього судового засідання у ЦПК України, є доцільним і перспективним, особливо з точки зору прискорення цивільного судочинства і, як наслідок, розвантаження судів першої інстанції. Разом з тим, постає питання: чи потребують призначення та проведення попереднього судового засідання усі справи, які розглядаються в порядку цивільного судочинства? Чи урегульований даний аспект цивільним процесуальним законодавством?

На жаль, зміст ст. 130 ЦПК України однозначної відповіді на це питання не дає. Згідно ч. 7 вказаної статті попереднє судове засідання є обов'язковим для кожної справи, за винятком випадків, встановлених цим кодексом. Які ж ці випадки? Враховуючи те, що ст. 130 розміщена у Розділі III ЦПК, який регламентує порядок розгляду та вирішення справ позовного провадження, таким чином, є підстава для висновку про те, що усі без виключення справи, які розглядаються в порядку позовного провадження, підлягають розгляду у попередньому судовому засіданні. Але не слід забувати про те, що дія норм, зосереджених у Розділі I (зокрема, які регламентують підсудність, порядок пред'явлення позову, порядок відкриття провадження у справі, судового розгляду, фіксування цивільного проце-

су, порядок ухвалення судових рішень тощо), розповсюджуються не лише на позовне провадження, а й на окреме, наказне з відповідними винятками та доповненнями.

Аналіз змісту Розділу II ЦПК, який визначає порядок розгляду та вирішення справ наказного провадження, дає підставу для однозначного висновку про те, що справи наказного провадження характеризуються спрощеним порядком розгляду та вирішення, тобто не потребують попереднього судового засідання, судового розгляду тощо. Якщо ж звернутися до Розділу IV ЦПК, який містить регламентацію розгляду та вирішення справ окремого провадження, то зробити однозначний висновок про необхідність призначення та проведення попереднього судового засідання, не можна.

Як свідчить судова практика, попереднє судове засідання у справах окремого провадження призначається та проводиться у багатьох випадках. Зокрема, у справах про встановлення опіки та призначення опікуна в ухвалах про відкриття провадження у справі стало буденним зазначати, що «дослідивши матеріали по справі, суд приходиться до висновку про наявність підстав відкриття провадження по даній справі та *призначення попереднього судового засідання* (місце, дата, час)», «в попереднє судове засідання викликати відповідних суб'єктів...». Проведення попереднього судового засідання простежується і у судовому рішенні: «розглянувши у *попередньому судовому засіданні*...», «оскільки усі учасники процесу згодні із заявою, просять її задовольнити, суд не вбачає перешкод для постановлення судового рішення *в попередньому судовому засіданні*»¹.

В окремих справах про встановлення опіки та призначення опікуна в ухвалах про відкриття провадження у справі зазначено: «Перевіривши матеріали по справі, суд приходиться до висновку про наявність підстав відкриття провадження у зазначеній справі та призначення судового засідання, оскільки необхідність у призначенні *попереднього судового засідання відсутня*»².

Такий само процесуальний порядок розгляду та вирішення з призначенням та проведенням попереднього судового засідання реалізується судами і у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи³, у справах про визнання спадщини відумерлою⁴, які, згідно ст. 234 ЦПК України, також розглядаються судами в порядку окремого провадження.

У зв'язку із таким станом справ об'єктивно виникає питання: чи правомірно судді призначають попереднє судове засідання у справах окремого провадження?

Стаття 235 ЦПК, яка встановлює порядок розгляду справ окремого провадження в цілому, регулює саме стадію судового розгляду. Робити висновок про те, що норми ст. 235 регулюють порядок проведення попереднього судового засідання, підстав немає. Якщо ж проаналізувати, зокрема, Главу 2 Розділу IV, сукупність норм якої регулюють порядок розгляду та вирішення справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, стає очевидним, що в ній також не йдеться про призначення та проведення попереднього судового засідання. Але ж судді необхідно встановити обставини справи, вирішити питання про склад учасників процесу, призначити експертизу тощо.

У зв'язку з таким незрозумілим, неоднозначним урегулюванням процедури розгляду та вирішення справ про встановлення опіки та призначення опікуна, судді, посилаючись на ч. 4 ст. 130 ЦПК, призначають та проводять попереднє судове засідання, під час якого нерідко ухвалюють рішення. Чи правильно це?

Для відповіді на це питання знову ж таки необхідно звернутися до мети попереднього судового засідання, закріпленої у ч. 1 ст. 130 ЦПК: 1) з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або 2) забезпечення правильного та швидкого вирішення справи.

Абсолютно очевидно, що з'ясовувати можливість врегулювати спір до судового розгляду в справах окремого провадження неможливо, адже аксіомою у цивільному процесуальному праві є той факт, що справи окремого провадження характеризуються відсутністю спору про право, сторін з протилежними інтересами, відсутністю позову (засобом відкриття справи окремого провадження є заява про встановлення фактів, з якими норма права пов'язує виникнення, зміну, припинення прав та обов'язків), а з'ясування можливості врегулювати спір до судового розгляду складається, як уже зазначалося вище, із з'ясування комплексу питань: чи не відмовляється позивач від позову, чи визнає позов відповідач, чи не бажають сторони укласти мирову угоду або передачу справу на розгляд третейського суду. Тому в п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 5 від 12.06.2009 р. «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду», однозначно і правильно вказується на те, що зазначені процесуальні дії можуть бути вчинені лише в позовному провадженні, а у п. 6 цієї Постанови – «попереднє судове засідання не проводиться у наказному та в окремому провадженні»⁵.

Що ж стосується другого аспекта мети попереднього судового засідання, – забезпечення правильного та швидкого вирішення справи, то, по суті, це є реалізація суб'єктами процесу комплексу дій, спрямованих на справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд справи, який в теорії цивільного процесуального права називають діями по підготовці справи до судового розгляду.

Разом з тим Глава 2 Розділу IV ЦПК України не вказує на те, що підготовка справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи є обов'язковою, а ст. 239 зобов'язує суддю призначати за наявності достатніх даних про психічний розлад здоров'я фізичної особи для встановлення її психічного стану судово-психіатричну експертизу. Виникає питання: коли ж здійснювати процесуальні дії по призначенню експертизи, вирішувати інші питання, пов'язані з розглядом справи? Вірогідно, тому судді й призначають попереднє судове засідання з метою всебічного з'ясування обставин справи, а по можливості, й вирішення їх по суті, що, зрозуміло, є незаконним.

У теоретичних джерелах, сучасних підручниках, які застосовуються у навчальному процесі у вищих навчальних закладах, їх автори також стверджують про те, що «під час розгляду і вирішення справ у порядку окремого провадження, виходячи із ч. 3 ст. 235 ЦПК України, також відбувається провадження у справі до судового розгляду»⁶, що також свідчить про плутанину, яка пов'язана з нечітким регулюванням провадження у справі до судового розгляду, проведенням під час цього провадження попереднього судового засідання, а також порядку розгляду та вирішення справ окремого провадження.

Очевидно, що якщо підготовка даних справ фактично здійснюється, але шляхом проведення попереднього судового засідання, то чому законодавець у Главі 2 Розділу IV ЦПК не передбачив окрему статтю про підготовку справ вказаної категорії до судового розгляду у такий спосіб, як це було передбачено ЦПК 1963 р.? Чому в справах про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності та

у справах про усиновлення, які також вирішуються в порядку окремого провадження і схожі за своєю юридичною природою, а також тим, що їх предметом, по суті, є вирішення доля людини, підготовка справи до судового розгляду – обов'язкова стадія судочинства?

Таким чином, враховуючи усі вищезазначені аспекти, слід визнати, що відсутність чіткої вказівки цивільного процесуального закону про підготовку справ окремого провадження до судового розгляду як обов'язкової стадії процесу є передчасним і недоцільним, принаймні для тих категорій справ, які були предметом аналізу в даному дослідженні. З метою урегулювання піднятої проблеми необхідно переосмислити процедури розгляду та вирішення справ окремого провадження, і внести відповідні зміни до цивільного процесуального законодавства.

1. *Архів* Шевченківського районного суду м. Києва. – Справа № 20- 685/2007 р.
2. *Архів* Шевченківського районного суду м. Києва. – Справа № 20- 684/2007 р. 3. *Архів* Шевченківського районного суду м. Києва. – Справа № 20- 626/2007 р. 4. *Архів* Шевченківського районного суду м. Києва. – Справа № 20- 639/2007 р. 5. *Постанова* Пленуму Верховного Суду України № 5 від 12.06.2009 р. «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду» // Судова практика. – 2009. – № 30. – С. 28–31. 6. *Цивільне процесуальне право України: Підручник* / Бичкова С.С., Бірюков І.А., Бобрик В.І. та ін; За заг. ред.. С.С. Бичкової. – К.: Атіка, 2009. – С. 394.